

Hikmet Yurdu, Ocak – Haziran 2011, Yıl: 4, C: 4, Sayı: 7, ss. 13 - 37

Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Herakliyas'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Doç. Dr. Mehmet Azimli

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

mazimli@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in Hükümdarlara gönderdiği mektuplar hakkında tartışmalı bazı değerlendirmelerde bulunuluyor. Özellikle bu mektuplardan Herakliyas'a gönderilen mektub ve elçi hakkında aktarılan rivayetler incelenmektedir. Bu rivayetlerin büyük bölümünde abartılar olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu abartıları ya peygamberlerini övme adına Müslümanların ya da Müslümanlara şirin görünme adına bir kısım Hıristiyanların uydurduğu düşünülmektedir. Ayrıca Herakliyas Ebu Sufyan görüşmesi şeklinde aktarılan rivayetin tutarsızlıklarına değinilmektedir. Yine bu mektup karşısında Herakliyas'un tavırlarının tutarsızlığı söz konusu edilmektedir. Bunlar yapılırken rivayetlerin senetlerindeki zaatlardan çok tarihsel bağlam itibariyle rivayetlerin uygunsuzluğu konusu üzerinde durulmakta ve bu konu önemsenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Herakliyas, Ebu Sufyan, Davet Mektupları, Dihye b. Halife

Abstract

Some Evaluations On The Letter Sent By The Prophet To Heraklitus

This study includes some evaluations in connection with polemical matters about letters which the Prophet Muhammet sent to neighbouring rulers. Specially it is investigated the rumors being transferred about the letter sent to Kaiser Heraklitus and the messenger of Prophet. It is inferred that almost all rumors include some exaggerated parts. It is considered that they has been fabricated by Muslims for dignification their Prophet or by some Christians for appearing nice to Muslims. Then, it is touched on inconsistencies of the rumor transferred as the meeting of Heraklitus-Abu Sufyan. Additionally, it is exposed to inconsistencies on the treatment of Heraklitus about the letter. While it is made these, it is emphasized on inconvenience of the rumors in respect of much more historical context than the lameness of

rumors's certificates (Sanads-Isnad) and this context is considered important.

Key Words: Heraklitus, Abu Sufyan, The Letters of İnvitation, Dihya b. Halifa

Giriş

Hz. Peygamber, Hendek Savaşı'ndan sonraki bir yıl boyunca kendini Araplara kabul ettirmeye çalıştı. Hicretin 7. Yılından itibaren ise artık zaferlerin arka arkaya geldiği yıllar olacaktı. Bu sebeple 7. Yıla Senetu'l-İstiğlab yani; Zafer Yılı denilir.¹ Bazı İslam Tarihi kitapları Hudeybiye antlaşmasından sonra Hz. Peygamber'in davetini uluslararası boyutlara taşıdığını, bu bağlamda çevredeki hükümdarlara mektuplar gönderdiğini bildirirler.²

Mektupları götüren elçilerin seçimi ise çok ilginçtir. Hz. Peygamber, gönderdiği elçileri gönderdiği bölgenin durumuna göre seçmiştir. Hz. Peygamber'in Habeşistan'a gönderdiği elçi olan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Hamidullah'ın ifadesiyle her yönüyle olağanüstü bir elçidir. Necaşi onun kabilesi içinde çocukluğunu geçirmesi sebebiyle Amr bu göreve gönderilmiş ve Hz. Peygamber tarafından daha önce elçi olarak gönderildiğinde de henüz Müslüman bile olmamıştır.³ Mısır'a gönderilen Hatib b. Ebi Belta, sahabe arasında hitabet sanatıyla ön plana çıkan birisidir. Bunu Mekke Fethi öncesi yaptığı ihanet sonucu Hz. Peygamber'e karşı gerçekleştirdiği konuşmasından anlıyoruz.⁴ Kısra'ya Fars bölgesini tanıyan ve Farsça'yı bilen Abdullah b. Huzafe⁵, Bizans'a ise Romalıların önem verdiği şekilde fiziki güzellikleri bulunan ve yakışıklı birisi olan

¹ Mahmut Esa'd Seydişehri, *İslam Tarihi*, Sa'd; A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul, 1983, 729.

² İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1994, VII, 512.

³ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev; Mehmet Yazgan, İstanbul, 2004, 492, 736.

⁴ Bkz. Vakidi, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut, 1984, 798.

⁵ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Çev; Mehmet Yazgan, İstanbul, 1998, 138.

Dihye b. Halife gönderilmiştir.⁶ Mesele geneli itibariyle böyle ifade edilebilir.

H.z. Peygamber'in komşu liderlerle irtibat kurma istediğini ve bu yoldaki çabalarını inkâr etmek mümkün değildir. Esasen H.z. Peygamber'in bu mektuplar ile amacı, Arabistan'daki durumunu güçlendirmek, dedesi Haşim ile başlayan Kureyş'in civar ülkelerle olan irtibatlarını koparıp kendisiyle irtibatlarını sağlamak ve onlardan Kureyş'e gelebilecek olan yardımları önlemek olmalıdır.⁷ Ancak onun bu gayretlerini aktaran rivayetlerin detaylarında ve mektupların metinlerinde bazı problemler bulunmaktadır.⁸ Bu rivayetlerdeki abartılar daha çok İslam'ın evrenselliğini o günlerden itibaren kanıtlamak adına bir gayretin ürünü olmalıdır.⁹

Bu mektuplardaki bazı problemlere temas ettikten sonra Heraklius'a gönderilen elçi ve mektup üzerinde durmak istiyoruz. İslam tarihi kaynakları, genelde bu gönderilen mektuplar sonucu, Habeş Necaşisi'nin Müslüman olduğunu net olarak ifade ederler.¹⁰ Oysaki Müslim'de geçen bir ifade de: "mektup gönderilen Necaşi'nin H.z. Peygamber'in cenaze namazını kıldığı Necaşi olmadığı yani Müslüman olan Necaşi olmadığı" açıkça belirtilmektedir.¹¹ Bu durumda H.z. Peygamber'den mektup alarak Müslüman olan hiçbir devlet başkanının bulunmadığı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Arap olmayanlara Arapça mektup gönderilmesi de ilginç ve tuhaf bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Daha da ilginç, H.z.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut, 1985, IV, 250; Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Konya, 1989, 134.

⁷ Bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara, 2008, 23.

⁸ Müsteşriklerin de geneli itibariyle onun liderlere mektup göndermesi konusunda şüpheleri görülmemektedir. Bkz. Maxime Rodinson, *Muhammed*, Çev; Atilla Tokatlı, İstanbul, 1998, 261.

⁹ Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı*; H.z. Peygamber, Çev; Ünal Çağlar, İstanbul, 2001, 203.

¹⁰ İbn Sad, I, 259.

¹¹ Müslim, Cihat ve Siyer, 75; bu rivayette olduğu gibi hadisçilerin dediği şekilde Müslim'in en sahih gördüğü rivayeti en önce alması konusu da hatırlanmalıdır. Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1989, 60.

¹² Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'e göre H.z. Muhammed'in Hayatı*, byy, 2003, 631.

Peygamber'in gönderdiği elçilerin gidecekleri yerin dilini bilmez iken mucizevî bir şekilde yola çıkacakları gün gidecekleri milletin dilini konuşur olmalarıdır.¹³ Bu durumda hükümdarlara Arapça mektup göndermeye gerek olmaması lazımdır.

İran Kisrası'na gönderilen mektubun yırtıldığı İslam tarihlerince aktarılan bir gerçektir.¹⁴ Ancak kimi kaynaklar, Kisra'nın Hz. Peygamber'e cevap verdiği Hz. Peygamber'in de Kisra'nın hediyelerle birlikte gönderdiği mektubu bile açıp okumadan "*ya emrime geleceksin ya da yanındakilerle üzerine yürürüm*" gibi Hz. Peygamber'den beklenmeyen diplomatik nezaketi bir yana bırakarak Kisra'ya ikinci bir mektup ile cevap verdiği şeklinde o günkü tarihsel bağlamda mümkün görülmeyen tavır ve davranışları aktarmaktadırlar.¹⁵ Yine Kisra'nın mektubu yırttığı kesin iken¹⁶ günümüzde Hz. Peygamber'in Kisra'ya gönderdiği mektup diye bazı belgelerin ortaya çıkarılması da hayli düşündürücüdür.¹⁷

Ayrıca davet mektuplarının metinlerini aktaran rivayetler, senet açısından incelendiğinde; rivayet senetlerinin kopuk olduğu, meçhul ve metruku'l-hadis addedilen raviler tarafından rivayet edildiği ortadadır.¹⁸ Yine mektupların metinleri konusunda da tam bir mutabakat ortaya konulamamıştır. Bazı bilginlerimizin dediği gibi: "*Gönderilen mektup metinleri arasında muhaddislere göre sıhhati sabit olan tek metin Heraklius ile ilgili olmaktadır.*"¹⁹ Bu sebeple biz çalışmamızda bütün mektupların incelenmesini bir kenara bırakıp sadece Bizans Kralı Heraklius'a gönderilen mektubu sıhhati açısından da değerlendirmek istiyoruz.

¹³ İbn Sad, I, 258.

¹⁴ İbn Hişam, VII, 512.

¹⁵ Yakubî, *Tarihu'l-Yakubî*, Beyrut, 1993, I, 398; Hz. Peygamber'in Kisra ile yazışmaları için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, Çev; Vecdi Akyüz, İstanbul, trz, 158.

¹⁶ İbn Sad, I, 260.

¹⁷ Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 144.

¹⁸ Rivayet detaylarına girmek istemiyoruz. Geniş rivayet tenkitleri için bkz. Ekrem Ziya Umeri, *Medine Toplumunu*, Çev; Nurettin Yıldız, İstanbul, 1988, 221.

¹⁹ Umeri, 223.

Dihye b. Halife'nin Bizans'a Elçi Olarak Gönderilmesi

Bazı bilginler, Hz. Peygamber'in Arap liderlere mektup yazmasının normal olduğunu, onun Arabistan yarımadasında şirki kaldırmak için mücadele verdiğini, ancak dünyanın iki büyük devlet başkanına (Kisra ve Kayser) mektup göndermesinin söz konusu olamayacağını, bunların birer senaryodan ibaret olduğunu bildirirler²⁰ ve bu konuda rivayetlerdeki aktarımların, daha çok İslam'ın evrenselliğini o günlerden itibaren kanıtlamak adına bir gayretin ürünü olduğunu belirtirler.²¹

Gerçekten de Hz. Peygamber tarafından Bizans imparatoruna gönderilen mektubun gönderiliş tarihi konusunda rivayetlerin detaylarında bir takım problemler bulunmaktadır.²² Bu konudaki en büyük problemlerin başında, Dihye ile Heraklius'un görüşme tarihinin uygun olup olmadığı konusu gelmektedir ve gelen rivayetlerin tarihleri arasında iki yılı aşkın bir zaman farkının bulunması meseleyi anlatacak niteliktedir. İbn Sad, bu tarihi 6. Yıl olarak verirken,²³ Buhari Tebuk Savaşı sırasında olduğuna vurgu yaparak elçinin 9. yılda gönderildiğine işaret eder.²⁴ Bu

²⁰ Ateş, 631.

²¹ Watt, 203.

²² Caetani konu ile ilgili tarih uyumsuzlukları olduğunu belirterek şunları ifade eder: *"Kaynaklar, elçinin H. 6 yılı sonlarına doğru gönderildiğini belirtirler; yine onlara göre bu elçi, aynı yılın ortalarında dönüş yolunda iken Arap kabilelerince soyulmuştur. Burada açıkça bir tarih uyumsuzluğu vardır. Dihye İmparator'a Kutsal Haç töreni dönüşünde Kudüs'te rastlamıştı. Bu tören, Müslüman tarihçilerin öne sürdüğü gibi H. 7 başlarında değil de, 629 yılının başlarında (H. 7 sonları) yapılmıştır. Olay tamamen İbn Hişâm'ın uydurmasıdır, zira elçilerin gönderilmesiyle ilgili anlatımda üstadı İbn İshâk'ın adı geçmemektedir....."* bkz. Caetani, *İslam Tarihi*, Çev: H. Cahit Yalçın, İstanbul, 1924, IV, 427 vd. Konu ile ilgili elçinin dönüş yolunda başına gelen saldırıdan (Vakidi, 555) yola çıkarak olayın zamanının şüpheli olduğu konusunda tartışmalar ve cevaplar için bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 144.

²³ İbn Sad, I, 258; mektupların 5. Yılda gönderildiği şeklindeki rivayetlerin de olduğu konusunda geniş bilgi için bkz. Umeri, 221.

²⁴ Mektupların gönderiliş tarihi konusunda Aynî, "bazı kaynaklar, (Beyhaki gibi) elçileri gönderiliş tarihinin 8.yıl olduğunu aktarsalar da Kisra ve Kaysere gönderilen mektupların Tebuk Savaşı sonuna tehir edilip gönderilmiş olabileceği-

rivayeti destekleyen ve Hz. Peygamber'in Dihye'yi Tebuk'te gönderdiğini belirten rivayetler mevcuttur.²⁵ İbn Hişam ise Hz. Peygamber'in mektup göndermesi olayını Tebuk Savaşı'ndan sonra vefatına çok yakın bir dönem olayları içinde anlatır.²⁶ Bu sebeple Taberi bu problemi aşabilmek için noktasal bir tarih veremeyerek geniş bir zaman dilimi göstermiş ve mektubun Hudeybiye antlaşması ile Hz. Peygamber'in vefat arasında gönderildiğini belirtmiştir.²⁷ Bu durumda bu tarih dilimi 4 yıllık bir dönem kapsamaktadır. Bu rivayetler, Dihye'nin Heraklius ile görüşmesini de problemlile hale getirecektir. Çünkü eğer bu rivayetleri esas alırsak ve Dihye 5. Yılda veya 9. Yılda gönderildiyse, Heraklius ile görüşmesi de mümkün olmayabilecektir.

Dihye'nin Heraklius ile görüşmesi konusu esasen net değildir. Bu konuda gelen rivayetlere göz atıldığında, Hz. Peygamber, Dihye'ye Heraklius ile görüşmesini değil, mektubu Heraklius'a ulaştırmak üzere Busra emirine vermesini emretmiştir.²⁸ Buhari rivayetinde de Dihye'nin Heraklius'e mektup getirmedeği ve görüşmedeği sadece mektubun Busra emiri vasıtası ile ona ulaştırıldığı anlatılmaktadır.²⁹

Hz. Peygamber, Kisra'ya gönderilen mektubu da direk Kisra'ya göndermediğini, Bahreyn emirine verilip onun vasıtasıyla ulaştırılmasını istediğini biliyoruz.³⁰ Bu önemli bir ayrıntıdır. Diğer gönderilen mektuplarda bu durum yok iken Kayser ve Kisra'ya gönderilen mektuplarda bu özellik gözükmemektedir. Muhtemelen o dönemin iki önemli gücü ile direk temas kurulamayacağı veya bu imparatorların elçileri kabul etmeyecekleri düşünülerek araçlar vasıtası ile ulaşılmak istenmiş olmalıdır. Bu da

ni belirtir. Bkz. Buhari, Meğazi, 84; Aynî, *Umdetu'l-Kari, el-Mektebetu's-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II*, 2006, XXVI, 338.

²⁵ Bu rivayetlerin detayı için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, 124; ayrıca bkz. İbn Hanbel, *Musned*, III, 441.

²⁶ Bkz. İbn Hişam VII, 512.

²⁷ İbn İshak'dan naklen Taberi, I, 128.

²⁸ İbn Sad, I, 258.

²⁹ Buhari, Vahy, 1.

³⁰ İbn Sad, IV, 189.

bizi Dihye'nin Heraklius ile görüşmesi konusunun şüpheli olduğu düşüncesine götürür.

Birazdan inceleyeceğimiz Heraklius'un Hz. Peygamber'i tanıyan birini aratması ve sorularını direk Dihye'ye sormaması da Dihye ile görüşmediğini ve onun Heraklius ile görüştüğü şeklindeki rivayetlerle tenakuzunu gösterir. Ayrıca bazı kaynaklarda geçen Dihye'nin Heraklius'e hitaben kullandığı: *"bak beni senden hayırlısı gönderdi...."*³¹ gibi uluslararası diplomatik kurallar çerçevesinde söylenmesi mümkün olmayacak sözleri dönemin en büyük hükümdarına karşı kullanması da mümkün gözükmemektedir. Bu tür sözleri söylese bile imparatorun ve çevresinin buna tahammül etmeleri hiç mümkün değildir. Ayrıca bu çapta bir hükümdarın rivayetin devamında bahsedilen gönderilen mektubu öpüp gözüne sürmesi başına koyması düşünülebilir mi? Gelen elçiyi bile kabul ettiği şüpheli olan bir hükümdarın bu tür tavırları mümkün değildir. Bunlar Müslüman müellif ve ravilerin hayallerinde oluşturdukları anlatımlar olmalıdır.

Bizans kaynaklarının bu elçilik ve mektup olayından hiç bahsetmemeleri ve rivayetlerin sadece Müslüman kaynaklarda geçmesi de çok dikkat çekici ve düşündürücüdür. O günkü dünyanın en görkemli devleti olan Bizans'ın tarih kaynaklarında bu konuların hiç birine değinilmemesi önemsenmelidir. Bu durum ya olayın olmaması ile veya en iyimser yorumla Bizanslılar açısından bu mektubun ve bu görüşmelerin çok önemsenmediği ve kayda değer bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir.³² Değilse İslam kaynaklarının bu kadar önemseydiği şekilde bir ses getirseydi muhtemelen Bizans kaynakları da bundan bahsederlerdi.

Bu konuda en önemli problemlerden biri de Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği belirtilen mektubundaki ayetin (Ali İmran 64) mektup gönderildikten çok sonra nazil olmuş olmasıdır. Hz. Peygam-

³¹ Suheyli, *er-Ravzu'l-Unf*, Beyrut, 2000, VII, 513.

³² Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, İstanbul, 2003, 55.

ber'in mektubun sonuna yazdırdığı belirtilen ayetin hicretin dokuzuncu yılı olan heyetler senesinde Medine'ye gelen Necran Heyeti'ne hitaben indiği belirtilmektedir.³³ Bu ayetin 9. yılda inmesi ve daha önce gönderildiği belirtilen mektupta yer alması konusu önemli bir sorundur. Kimi araştırmacılar, bu sorunu aşmak için ayetin daha önce indiğini kabul ederler.³⁴ Kimileri de bu sorunu aşmak için ayetin iki defa indiği veya ayet gelmeden peygamberin bu ayeti yazdığı, ayetin de o şekilde geldiği gibi zorlama yorumlara gitmişlerdir.³⁵

Bu noktada gönderilen mektubun metninden de bahsetmek gerekir. Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği mektubun metni de problemlidir. İbn İshak bu mektup ve elçiler olayından bahsetmez. İbn Hişam mektup metnini vermez, ancak elçileri sayar.³⁶ Belazuri, elçilerin listesini sayar, mektubun metnini vermez.³⁷ Vakıdî'de de mektubun metnini bulamıyoruz. Elçiler konusunda uzunca bilgi veren İbn Sad'da da metin bulunmamaktadır.³⁸ Bu konuda Taberî'de şu metin geçmektedir:

“Bismillâhirrahmânirrahîm! Allah'ın kulu ve resûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Herakliyus'a. Hidayete uyan, doğru yolu tutanlara selam olsun! Bundan sonra, derim ki: Ben seni İslâm davetiyle Müslümanlığa davet ediyorum. Müslüman ol, selameti bul da, Allah sana ecr ve mükâfatını iki kat versin! Eğer bu davetimi kabul etmezsen, yoksul çiftçilerin, bütün tebaan olan halkın vebali senin boynuna olsun”³⁹

Buharî'de ise bu mektuba ilaveten şu ayet ilavesi vardır:

³³ Ayetin sebab-i nüzülü konusunda tefsirlerden bkz. Taberî, Kurtubi, Razi, Alusi'de, ayetin sebab-i nüzülü ile ilgili açıklamalar.

³⁴ Bkz. Umerî, 224, Avcı, 56.

³⁵ Bu konudaki görüşler için bkz. Umerî, 224.

³⁶ İbn Hişam, VII, 512.

³⁷ Belazuri, I, 622.

³⁸ İbn Sad, I, 259.

³⁹ Taberî, I, 130; Benzer bir metin Yakubî'de bulunmaktadır, Yakubî, I, 399.

*'De ki: Ey Ehl-i Kitab! Gelinil, bizim aramızla sizin aranız-
da eşit ve ortak bir sözde (kelime-i tevhid-de) birleşelim de, Allahtan
başkasına ibadet etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi eş, ortak tutmayalım!
Allah'ı bırakıp da, birbirimizi rabler edinmeyelim! Eğer onlar bu
davetten yüz çevirirlerse: Siz şahit olunuz ki, bizler muhakkak Müs-
lümanlarız, deyin!''⁴⁰*

Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği aktarılan ikinci bir mek-
tup metni ise şudur:

"Allah'ın Elçisi Muhammed'den, Rûmların efendisine:

*Seni İslam'a girmeye davet ediyorum. Eğer İslam'a girersen,
Müslümanların sahip olduğu haklara sahip olur, onların görev ve
sorumluluklarıyla bağlı olursun. Ama İslam'a girmeyi kabul etmez-
sen cizye ödersin. Gerçekten de Çok Yüce (Aziz) olan Allah şöyle di-
yor: "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret gününe
inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan
ve hak dini kendisine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle
cizye verinceye kadar savaşınız"(Tevbe: 9/29) Aksi halde, İslam'a
girmeleri ya da cizye ödemeleri konusunda kendi tebaan ile İslam
arasına girme!''⁴¹*

Bazı bilginler ise iki mektuptan hangisinin gönderildiğini izah için
ikinci mektubun Tebuk Seferi sırasında gönderildiği şeklinde bir yorum
ile çözmeye çalışırlar.⁴² Hz. Peygamber'in Heraklius'a direk Müslüman
olmasını teklif etmesinin pek uygun olmadığını belirten kimi bilginler,
aktardığımız ikinci bir mektup metninin daha uygun olduğunu ifade
ederler.⁴³ Gerçekten de Hz. Peygamber'in İslam konusunda hiçbir şey
bilmeyen bir kimseye direk İslam'a davet etmesi ne derece onun davet
metoduna uymaktadır. Ayrıca ikinci mektubun metnine dikkat ettiğimiz-

⁴⁰ Buhari, Vahy, 1.

⁴¹ Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Enval*, Beyrut, 1986, no 55; Muhammed Hamidullah, *el-Vesaike's-Siyasiyye*, 123.

⁴² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 563; Avcı, 56.

⁴³ İmaduddin Halil, *Muhammed Aleyhisselam*, Çev; İsmail Hakkı Sezer, Konya, 2003, 292.

de tarihsel bağlam itibariyle çok tuhaf bir durum ile karşı karşıya geliyoruz. Hz. Peygamber'in bu tarzda bir metin yazıp göndermesi acaba o günkü şartlar itibariyle mümkün müdür? O günkü dünyanın hakimi olan bir liderden nasıl cizye isteyebilir? Eğer dönemin en güçlü hükümdarından cizye istiyorsa neden Necaşi'den, Mukavkıs'ta ve Kisra'dan istememiştir?⁴⁴ Bu sorular muğlak kalmaktadır.

Bütün bu problemleri düşündüğümüzde, bu mektupların Müslümanların o devirde bile İslam'ın cihanşümül olduğunu ispat gayreti ile bu tür metinleri uydurdukları sonucuna varmamız mümkündür. Çağdaş İslam tarihçilerinden İmaduddin Halil davet mektupları konusunda şu yorumu yapar: *"Biz bu rivayetlerin (Heraklius'e gönderilen mektup ile ilgili rivayetlerin) taşıdıkları abartmalara ve hikaye türü anlatımlı olmalarına bakarak sıhhatlerinden şüphe ediyoruz. Özellikle Bizans imparatorunun İranlı hasmına galip geldiği günlerin hemen arkasından gelen bir döneme rastlaması bu kuşkuyu artırıyor. Çünkü zafer neşesi, gelecek günlerin getireceklerinin ve uluslar arası düzeyde şu ana kadar bir ağırlığı olmamış Araplardan bir kavmin ellerinde şekillenebilecek tehlikelerin hesaplamasını yapmaya ve ona göre tekin davranmaya götürmez."*⁴⁵

Bu aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Bizans'a gönderilen mektup olayı İslam tarihi kaynaklarında aktarılmakla birlikte bir takım problemleri de içinde barındırmaktadır. Tarihsel bağlam itibariyle o dönem şartlar içinde Hz. Peygamber gibi siyaseti gayet iyi bilip uygulayan birisinin bu tarz bir mektubu, dünyanın en büyük kralına göndermesi muhal gözükmektedir. Bu olsa olsa Müslüman müellif ve ravilerin İslam'ın cihanşümullüğünü ispat etmeye yönelik temennilerden olmalıdır.⁴⁶

⁴⁴ Onlara gönderildiği iddia edilen metinlerde bu tür bir talep bulunmuyor. Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 73-151.

⁴⁵ Halil, 293.

⁴⁶ Bu konularla ilgili değişik tenkitlere Hamidullah uzun cevaplar vermiştir. Bu cevapları sonucu günümüzde bile bu mektupların orijinallerinin bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 73-151.

Ebu Süfyan ile Heraklius Görüşmesi

Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği davet mektubunu destekler mahiyette aktarılan bir olay da Ebu Süfyan Heraklius görüşmesidir. Öncelikle olayı aynen aktarıp sonra değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz:

"Herakliyas Hz. Peygamber'den mektup alınca: "Peygamber olduğunu söyleyen şu kişinin kavminden, buralarda bir kimse var mıdır?" diye sormuştu. "Vardır!" dediler. Herakliyas, Kudüs emniyet amirini çağırdı ve ona: "Peygamber olduğunu söyleyen şu kişinin soyundan, kabilesinden Şam'da bir adam bulunuz ve onu muhakkak benim yanıma getiriniz!" diye emir verdi. Kendisi, kalkıp Hıms'a gitti. Daha Hıms'tan ayrılmadan, Roma'daki dostundan, Peygamberimiz Aleyhisselamın zuhuru ve gerçekten peygamber olduğu hakkındaki görüşüne uygun bir mektup geldi. O sırada, Ebu Süfyan b. Harb, ticaret için Şam'a giden bir Kureyş kafilesinin içinde, Herakliyas da Kudüs'te bulunuyordu. Ebu Süfyan'ın bildirdiğine göre; Gazze'de buldukları sırada, Herakliyas'un emniyet amiri, üzerlerine saldırır gibi gelip: "Siz, şu Hicaz'daki zâtin kavminden misiniz?" diye sordu. Ebu Süfyan'la arkadaşları: "Evet" deyince, emniyet amiri: "Haydi, benimle birlikte hükümdarın yanına kadar gideceksiniz!" dedi. Herakliyas'un emniyet âmiri, Ebu Süfyan'la arkadaşlarını oradan Kudüs'e götürüp Herakliyas'un huzuruna çıkardı. Herakliyas, çevresinde Rumların büyükleri olduğu halde oturmuş, başına da tacını giymişti. Herakliyas, Ebu Süfyan'la 30 kişi olan Mekkelileri, İlya (Kudüs) Kilisesinin içinde kabul etti. Tercümanını çağırdı. Ebu Süfyan'la arkadaşlarına: "Peygamber olduğunu söyleyen o zâta soyca en yakın olan hanginizdir?" diye sordu. Ebu Süfyan der ki: "'Onların soyca ona en yakın olanı benim dedim. Gerçekten de, kabile içinde, o zaman Abdi Menaf oğullarından benden başka kimse bulunmuyordu. Bunun üzerine, Kayser: 'Onu benim yakınım getiriniz. Onun arkadaşlarını da ona yaklaştırmamız! Onlar bunun arkasında dursunlar dedi. Beni, Herakliyas'un önüne, arkadaşlarımı da benim arkama oturttu. Herakliyas: 'A-

ranızda zuhur edip peygamberlik davasında bulunan şu kişi hakkında bana bilgi ver' dedi. Ben, onun işini ve gidişini küçültmek istedim de: 'Ey hükümdar! Sen onun işine pek o kadar önem verme! Onun hali, sana eriştirilmiş olandan düşük ve küçüktür!' dedim. Herakliyas benim bu sözümü hiç umursamadı. 'Sen onun hakkında soracağım şeylere cevap ver! dedi. İsteddiğini sor' dedim. Bundan sonra Herakliyas, tercümanına: 'Söyle onun arkadaşlarına: Peygamber olduğunu söyleyen o zât hakkında, ben bundan birtakım şeyler soracağım! Eğer bu kişi, sorduğum şeyler hakkında bana yalan söylemeye kalkışırsa, kendisini yalanlasınlar!' dedi. Vallahi, onun (Peygamber Aleyhisselamın) bana sorulacak şeyler üzerinde uyduracağım yalanımı, arkadaşlarımın orada-burada anlatıp durmalarından utanmasaydım muhakkak yalan uydururdum! Fakat benim yalan söylediğimi anlatacaklarından utandığım için, Herakliyas'a doğrusunu söyledim. Bundan sonra, Herakliyas'un bana onun hakkındaki ilk sorusu tercümanına: 'Söyle ona: Peygamber olduğunu söyleyen o kişinin içinizdeki soyu nasıldır?' diye sormak oldu. 'O, aramızda en iyi soyludur. Soy yönünden en seçkinimizdir' dedim. Herakliyas: 'Sizden, bu peygamberlik sözünü ondan önce söylemiş hiçbir kimse var mıydı? diye sordu. 'Yoktu!' dedim. Herakliyas: 'Onun ataları içinde hiçbir hükümdar gelmiş mi idi?' diye sordu. 'Hayır!' dedim. Herakliyas: 'Ona halkın eşrafı mı, yoksa zayıf ve fakirleri mi tâbi oluyorlar?' diye sordu. 'Hayır! Ona halkın zayıf ve fakirleri, gençler ve kadınlar tâbi oluyorlar! Kavminin yaşlılarından ve eşrafından ona tâbi olan yoktur!' dedim. Herakliyas: 'Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu? diye sordu. 'Evet! Artıyor!' dedim. Herakliyas: 'Onlardan, onun dinine girdikten sonra, beğenmeyerek, kızarak ondan dönen bir kimse var mı?' diye sordu. 'Yoktur!' dedim. Herakliyas: 'Peygamberlik sözünü söylemeden önce, onu hiç yalanla suçladığımız, kötülediğiniz olmuş mu idi?' diye sordu. 'Hayır!' dedim. Herakliyas: Kendisinin hiç ahdini bozduğu, sözünde durmadığı var mıdır?' diye sordu. 'Hayır! Ancak, biz şimdi onunla bir müddet için çarpışmayı bıraka-

rak anlaşma yapmış bulunuyoruz. Kendisinin bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz. Bu yoldaki ahdini bozacağından korkuyoruz!' dedim. Vallahi, verdiğim cevaplara bu sözden başka bir şey katmak imkân ve fırsatını bulamadım. Arkadaşlarımın yalanımı anlatıp yaymalarından korkmasaydım, yine de, onu başka şeylerle kusur bulamaya çalışırdım! Herakliyas: 'Siz onunla hiç çarpıştınız mı? Yahut, o sizinle hiç çarpıştı mı?' diye sordu. 'Evet!' dedim. Herakliyas: 'Sizin onunla yaptığımız, onun sizinle yaptığı harp nasıl sonuçlandı?' diye sordu. 'Yenme, aramızda sıra ve nöbetle sonuçlandı: Bir kez o bizi yendi, bir kez de biz onu yendik!' dedim. Herakliyas: 'O size ne emrediyor?' diye sordu. 'Yalnız bir Allah'a ibadet etmeyi ve O'na hiçbir şeyi eş, ortak tutmamayı bize emr, atalarımızın tapmış oldukları şeylerden de bizi nehy ediyor. Namaz kılmayı, doğru olmayı, yoksullara sadaka vermeyi, haramlardan sakınmayı, verilen sözde durmayı, emaneti sahiplerine vermeyi, akraba ile ilgilenmeyi, onları görüp gözetmeyi emrediyor' dedim. Ben bunları Herakliyas'a söylediğim zaman, Herakliyas, tercümanına: 'Ona de ki: Ben senden onun içinizde soyunun nasıl olduğunu sordum. Sen kendisinin içinizde en soylu olduğunu söyledin. Zaten, peygamberler de, böyle, kavimlerinin en soyluları içinden seçilip gönderilirler. Ben sana 'Bu peygamberlik sözünü, ondan önce, içinizde söyleyen bir kimse var mı idi?' diye sordum. Sen 'Hayır! Yoktur' dedin. Eğer ondan önce bu sözü söylemiş bir kimse olsaydı, 'Bu da, belki, kendisinden önce söylenmiş bir söze uymak istemiş bir kimsedir' diye söyleyebilirdim. Ben sana, 'Onun atalarından bir melik, bir hükümdar var mı idi?' diye sordum. Sen 'Hayır! Yoktur!' dedin. Eğer onun atalarından gelmiş bir melik, bir hükümdar olsaydı, 'Bu da, belki, babalarının saltanatını elde etmeye çalışan bir kimsedir' diye söyleyebilirdim. Ben sana, 'Bu peygamberlik sözünü etmeden önce, onu hiç yalanla suçlamış mı idiniz?' diye sordum. Sen 'Hayır!' dedin. Benim bildiğime göre; insanlara karşı hiç yalan söylememiş olan kişi, Allah'a karşı asla yalan söylemez! Ben sana, 'Ona tâbi olanlar insanların eşrafı mıdır? Yoksa, zayıf ve fakir takımı mıdır?' diye

sordum. Sen halkın zayıf ve fakir takımının ona tâbi olduklarını söyledin! Zaten, Peygamberin tabileri de onlardır. Ben sana, 'Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?' diye sordum. Sen onların arttıklarını söyledin. Zaten, iman işi de, tamamlanıncaya kadar, hep böyle gider! Ben sana, 'Onun dinine girdikten sonra, beğenmeyerek, kızarak dininden dönen oldu mu?' diye sordum. Sen 'Hayır!' dedin. Zaten, iman işi de böyle olur; taşıdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince, hiç kimse onu beğenmemelik etmez. Ben sana, 'O hiç ahidini, sözünü bozar mı idi?' diye sordum. Sen 'Hayır! dedin. Zaten, peygamberler de böyle olur! Ben sana, 'Siz onunla hiç çarpıştınız mı ve o sizinle hiç çarpıştı mı?' diye sordum. Sen, sizin onunla çarpışma yaptığınızı, onun da sizinle çarpışma yaptığını ve bir kez onun sizi yendiğini, ikincisinde de sizin onu yendiğinizi söyledin. Zaten peygamberlerde, böyledir. İbtılâlara uğratılırlar. Sonunda, güzel akıbet ve sonuç onların olur. Ben sana, 'O neler emrediyor size?' diye sordum. Sen de, onun Yüce Allah'a ibadet etmeyi ve ona hiçbir şeyi eş ve ortak koşmamayı size emir, atalarınızın tapmış oldukları şeylerden de sizi nehy ettiğini; namaz kılmayı, sadaka vermeyi, doğru olmayı, haramlardan sakınmayı, verilen sözde durmayı, emaneti sahiplerine teslim etmeyi size emrettiğini söyledin. Bunlar, peygamberde bulunan sıfatlardır. Zaten, ben onun zuhur edeceğini biliyordum. Fakat, sizden olacağını ummuyordum, sanmıyordum. Eğer onun hakkında söylediklerin doğru ise, o, şu ayaklarımın bastığı yere yakında hâkim olacaktır! Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarımı yıkardım! dedi. Vallahi, ben bu gılıflı (sünnetsiz Herakliyus)'dan daha keskin görüşlü, daha zeki bir adam görmedim. Herakliyus bizim dışarı çıkarılmamızı emretti, dışarıya çıkarıldık. Dışarıya çıkınca, arkadaşlarıma: 'İbn Ebi Kebşe'nin işi iyice büyü-

*meye başladı! Baksanıza! Benî Asfarların hükümdarı bile ondan korkuyor! Dedim.*⁴⁷

Süleyman Ateş, bu görüşme rivayeti ile ilgili yaptığı uzun tahlillerde; “arkadaşlarının Ebu Süfyan’ı yalanlamasının mümkün olmadığını, Heraklius’un uyumsuz sorular sorduğunu, Hz. Peygamber’in soylulardan çıkması meselesinin yanlış olduğunu ve böyle bir şeyin peygamberler için düşünülemeyeceği,⁴⁸ Dihye’nin gönderildiği tarihte Heraklius’un Kafkaslarda halen savaş yaptığını, İslam’dan dönenlerin olmadığı şeklindeki beyanatın yanlış olduğunu⁴⁹” belirterek bu rivayetin düzenlenmiş bir senaryo olduğunu belirtir.⁵⁰ Ateş’in itirazlarında mektubun sorgulanması açısından önemli tespitler bulunmaktadır.

Taberi’deki bu konu ile ilgili bir rivayetin bir başpapaza dayandırılması,⁵¹ Buhari’deki rivayetin devamındaki aktarımda bulunan ravinin İbn Natur isimli Hristiyanları Episkoposu olan bir gayri müslim olması⁵² ve rivayetin Ebu Süfyan’dan gelmesinden dolayı bazı bilginler şüphelerini belirtir.⁵³ Gerçekten de Müslüman olduktan sonra Müslüman topluma kendini kabul ettirebilmek ve yaptıklarını affettirebilmek için büyük çaba harcayan Ebu Süfyan’dan kendini temize çıkarmak ve peygamber aleyhinde konuşmadığını ortaya koymak veya onun adına bu tür rivayetleri ortaya koyanlardan bu tür uydurmalar beklenebilir. Rivayetin diğer varyantlarında da çok ciddi problemler bulunmaktadır.⁵⁴

⁴⁷ Buhari Vahy, 1; Taberi, I, 129.

⁴⁸ "Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" dediler." Zuhruf, 31.

⁴⁹ Örnek verirsek Abdullah b. Sad b. Ebi Serh gibi mürtetler bulunmaktaydı, Vakıdı, 856.

⁵⁰ Ateş, 638.

⁵¹ Taberi, I, 130.

⁵² Buhari, Vahy, 1.

⁵³ Halil, 293; sonraki dönemlerde İslam hakimiyetindeki Hristiyanlar Müslümanların gönlünü kazanmak için bu tür uydurmalarda bulunma ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵⁴ Burada bir diğer problem de İbn Hanbelde geçen rivayetteki Kayserin elçisinin Hz. Peygamber’e bazı sorular sorduğu ve Muaviye’nin de tercümanlık yaptığı meselesidir. Şibli, Muaviye’nin o dönemde henüz Müslüman olmadığını (ayrıca Rumcayı tercüme yapacak kadar bilmesi mümkün gözüküyor) bu sebeple

Rivayetdeki Ebu Süfyan tarafından verilen cevapların tarihi olarak uyumsuzluk arzettiği yönler bulunmaktadır. *“Eğer onun atalarından gelmiş bir melik, bir hükümdar olsaydı, ‘Bu da, belki, babalarının saltanatını elde etmeye çalışan bir kimsedir’ diye söyleyebilirdim.”* Şeklindeki sözde tutarsızlık bulunmaktadır. O dönemde Arabistan bölgesinde en önemli kent Mekke idi. Mekke’de ise Hz. Peygamber’den hemen önce Mekkelilerin büyük saygı duyduğu Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmüttalib hakim idi. Onun sözünü dinlerler, onu önder ittihaz ederlerdi. Fil Hadisesi’ndeki tavırları da bunu gösterir. Bu hakimliği sadece Mekkelilerle de sınırlı değildi. Huzaa Kabilesi gibi Arabistan’ın önemli kabilelerinden bir kısmı da onunla müttefik idi. Bu anlamda Hz. Peygamber’in dedesi kendi bölgesinde bir anlamda liderdi. Bu sebeple buradaki değerlendirmede bir problem bulunmaktadır.

Diğer bir durum ise Heraklius’un: *“‘Bu peygamberlik sözünü, ondan önce, içinizde söyleyen bir kimse var mı idi?’ diye sordum. Sen ‘Hayır! Yoktur’ dedin. Eğer ondan önce bu sözü söylemiş bir kimse olsaydı, ‘Bu da, belki, kendisinden önce söylenmiş bir söze uymak istemiş bir kimsedir’ diye söyleyebilirdim.”* Sözüdür. Tarih kaynakları Hz. Peygamber’in dedelerinden Ebu Kebşe isimli bir adamın Mekkelilerin taptığı putlardan ayrılıp gök cisimlerine tapmayı onlara emrettiği Mekkelilerinden bu sebeple Hz. Peygamber’i ona benzeterek kendisine *“İbn Ebi Kebşe=Ebu Kebşe’nin oğlu”* künyesini taktıkları belirtilir.⁵⁵ Bu durum da Ebu Süfyan ve dolayısıyla Heraklius’un değerlendirmesindeki bir tenakuzu göstermektedir.

rivayetin problemlili olduğuna işaret eder. Bkz. Şibli, , *Asrı Saadet*, çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1984, I, 318.

⁵⁵ Ebu Kebşe, Huzâa kabilesinden bir adam olup, putlara tapmakta Kureyş müşriklerinden ayrılarak Şi’râ yıldızına tapmıştı. Peygamberimiz Aleyhisselam ise halkı putlara tapmaktan alıkoymaya kalkınca, Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselamı ona benzeterek kendisine *“İbn Ebi Kebşe=Ebu Kebşe’nin oğlu”* künyesini takmışlardı. Başka bir rivayete göre de: Ebu Kebşe, Peygamberimiz Aleyhisselamın anneleri tarafından dedesi olup, Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselama böyle söylemekle, kendisinin baba tarafından dedesine değil de, anne tarafından dedesine çektiğini anlatmak

Heraklius'un; *"Bunlar, peygamberde bulunan sıfatlardır. Zaten, ben onun zuhur edeceğini biliyordum. Fakat sizden olacağını ummuyordum. Eğer onun hakkında söylediklerin doğru ise, o, şu ayaklarımın bastığı yere yakında hâkim olacaktır! Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarımı yıkardım! dedi."* Sözü de çok tuhaf gözüküyor. Buna göre Heraklius Müslümanlığı ilan etmiş görünüyor. Ancak onun nasıl bir İslam düşmanı olduğunu, kendi hayatı boyunca defalarca Müslümanlara karşı ordular gönderip savaşmasından biliyoruz.

Bir de Ebu Süfyan'ın söylediği son söze dikkat edelim: Heraklius: *"Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarımı yıkardım! dedi."* Deyince Ebu Süfyan şöyle diyor: *"Vallahi, ben bu gılıflı (sünnetsiz Heraklius)'dan daha keskin görüşlü, daha zeki bir adam görmedim."* Müşriklerin liderinin arkadaşlarına bu sözleri söylemesi mümkün değildir. Hz. Peygamber'i öven bir adama olsa olsa hakaret etmesi gerekir.

Rivayet içindeki bu tür ayrıntılar, rivayetin üretilmiş bir rivayet olduğunun göstergelerinden birkaçıdır.

Heraklius'un Tavrı

Ebu Süfyan ile Heraklius arasındaki konuşmayı içeren rivayetler, Heraklius'un tavırları konusunda çok abartılı gözükmektedir. Rivayette; o günlerde dünyanın iki büyük devletinden biri olan Sasanileri yenmiş, kutsal haçı kurtarmış, Avrupa'dan Asya'ya kadar bütün toprakların sahibi, Ortadoğu, Filistin, Mısır bölgelerine hakim olmuş, bu muzaffer komutana pek de uygun düşmeyen tavırlar bulunmaktadır.

Şimdi aşağıdaki rivayete bakalım:

isterlerdi. (İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, Mektebetu's-Şamile, el-İsdu'arü's-Sani-II, 2006, c. 4, s. 246).

“Kudüs’te oturan ve Şam Hıristiyanlara piskopos tayin edilen İtin Nâtur’un bildirdiğine göre; Herakliyas, Kudüs’e geldiği sıralarda, günün birinde, pek üzüntülü ve tasalı göründü. Meclisindeki devlet adamlarından bazıları, ona: “Biz senin halini başka türlü görüyoruz!?” dediler. Herakliyas, yıldızlara bakar, kâhinlikten anlardı. “Ben, bu gece yıldızlara baktığımda, Hitan Melikini (Sünnetliler Hükümdarını) zuhur etmiş gördüm! Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir?” dedi. “Yahudilerden başka, sünnet olan yoktur! Onlardan da, sakın endişelenme! Hükümün altındaki şehirlere yaz: Oradaki Yahudileri öldürsünler!” dediler.... Bir Arab getirildi. Kontrol edildi. Sünnetli olunca Herakliyas: “Bu ümmetin meliki, hükümdarı zuhur etmiş bulunuyor!” dedi.”⁵⁶

Bu rivayete baktığımız vakit, ravisinin papaz olması dışında bazı problemler daha görüyoruz. Rivayet Heraklius’u kahin ve yıldız ilmini bilen bir kişi seviyesine çıkarmış bulunuyor ve yıldızlardan Sünnetlilerin hükümdarının doğduğunu görebiliyor. Yani Hz. Peygamber’in geldiğini yıldızlardan öğreniyor. “Siyeri Farklı Okumak- Mekke yılları-“ adlı kitabımızda detaylıca belirttiğimiz şekilde böyle bir anlatım tarzını Hz. Peygamber’in peygamberliğine delil olarak getirmek ne kadar tutarlıdır? Bu anlamda hem yıldızdan haber getirenlerle irtibatı yasaklayan bir dinin mensubu olup, hem de bu dinin peygamberini övmek adına ve onun yüceliğini anlatmak üzere onun durumunu haber veren bu tür haberleri kabullenmek mümkün değildir.⁵⁷ Heraklius’un İslam’da net bir şekilde amir bir hüküm olmayan erkeklerin sünnet olması konusundan yola çıkarak ümmetin melikinin çıktığına nasıl karar verebiliyor? Doğrusu bu tür rivayetler övgü amaçlı olarak rivayetlere ilave edilmiş olmalıdır.

Bir diğer ilginç rivayet ise: Heraklius’un Dihye’yi Dağatır isimli büyük bir bilgine göndermesidir. Dihye bu bilgine gitmiş bu bilgin kilise-

⁵⁶ Buhari, Vahy 1, Taberi’deki bir rivayette bir Arabın getirilip konuşurulduğu ve sünnetli olup olmadığına bakıldığı anlatılıyor. Taberi, I, 129.

⁵⁷ Azimli, 46.

de halkı İslam'a davet edince halk tarafından öldürülmüştür. Heraklius'da bunu Hz. Peygamber'den mazeret dilemek için yapmış ve "Bu büyük bilgine bunu yaparlarsa bana ne yaparlar ki?"⁵⁸ demek istemiş. Müslüman olmaması bu sebeptenmiş. Bu rivayet de Dağatır isminde san-ki İslam'ı detaylıca bilmiş, yıllardır bekleyen bir bilgin portresi çiziliyor. Heraklius ise bütün dünyayı ele geçirdiği halde kendisinin öldürüleceğinden korkan, korkak bir tip olarak sunuluyor. Bunlar abartıların ve övgülerin ne noktaya kadar sürüklendiğini gösteren önemli göstergeleridir.

Kimi bilginler, Heraklius'un bu tavrının siyasi bir tavır olduğunu, dolayısıyla normal olabileceği şeklindeki bir yorumla meseledeki problemi aşmaya çalışırlar.⁵⁹ Ancak biz Heraklius'un İslam'a karşı tavırlarını çok iyi biliyoruz. Bu sebeple böyle bir davranışta bulunabileceğine ihtimal vermiyoruz.

Bu tuhaf ve garib rivayetler bununla da kalmamış rivayetler Heraklius'un Müslümanlığını ilan etmişlerdir(!):

Rivayetlere göre Kayser Herakliyas, Dihye'ye: "Allah senin iyiliğini versin, rahmetine erdirdin! Vallahi, ben çok iyi biliyorum ki; **senin sahibin, Allah tarafından insanlara gönderilen peygamberdir! Zaten, biz de onun gelmesini bekleyip duruyorduk. Kitaplarımızda da, onun ismini ve vasfını yazılı bulmuştuk. Fakat ben hayatım hakkında Rumlardan korkuyorum! Eğer korkmasaydım, kendisi ülkemde bulunsaydı, ona hemen tâbi olur ve yardım ederdim!" dedi.**"⁶⁰

Buna göre Heraklius Müslümanlığını açıkça söylemektedir. Hatta bununla da kalmamakta ve halkı toplayıp: "Ey Rum cemaati! Ben bu zatın Peygamber olduğunu bildiğinizi biliyorum. Çünkü onun vasıflarını kitaplarımızda bulduk. Gelin ona tabi olalım Dünya ve Ahiretimiz kurtulsun." Dedi. Rumlar kalabalık olarak ona tabi olmanın mümkün olmadığını belirtince:

⁵⁸ Taberi, I, 131.

⁵⁹ Muhammed Gazali, *Fıkhü's-Sire*, Çev; Resul Tosun, İstanbul, 1987, 386.

⁶⁰ Taberi, I, 130.

"O halde onun gücünden korunmak için cizye verelim." dedi. Halk bunun zellilik olduğunu söyleyince: "o halde Suriye toprağını verelim." dedi. Bunun üzerine Heraklius, ondan kurtulamayacaklarını söyleyerek: "Elveda Suriye" diyerek ayrıldı.⁶¹

Bütün Anadolu'yu işgal ettikten sonra Kadıköy'e kadar ülkesini ele geçiren Sasanileri ülkesinden söküp atan, Ateşgedeyi söndüren, Kutusal Haçı kurtaran, İran içlerine kadarki bölgelere hakim imparatorun bu rivayetteki korkak tavırları, toprak teklif etmesi, cizye teklifinde bulunması, hatta bu toprakların ele geçirileceğini belirtmesi, gerçekten çok tuhaf gözükmektedir. Bu rivayetteki durum esasen Hz. Ömer Dönemi'ndeki fetihler sırasında Heraklius'un söylediği sözlerin aşırılıp Hz. Peygamber Dönemine adapte edilmesinden başka bir şey değildir.⁶² Değilse o günkü ortamda Heraklius'un böyle tekliflerde bulunması mümkün değildir.

Konunun en ilginç yönlerinden biri de Heraklius'un Hz. Peygamber'e mektup ile cevap vermesidir. Rivayet şu şekildedir:

"Herakliyus, Dihye b. Halife'ye bahşişler, kıymetli hediyeler ve elbiseler verdi. Peygamberimiz Aleyhisselamin mektubuna da, cevap yazdı. Yazısında şöyle dedi: "İsa'nın müjdelemiş olduğu Allah'ın Resûlü Ahmed'e Rum Hükümdarı Kayser tarafından: **Elçin, mektubunla birlikte bana geldi. Ben şahadet ederim ki; sen Allah'ın Resûlüsün! Biz zaten seni yanımızdaki İncil'de yazılı bulmuştuk. İsa b. Meryem, seni bize müjdelemişti. Rumları sana iman etmeye davet ettimse de, yanaşmadılar, kaçındılar. Onlar beni dinleselerdi, kendileri için muhakkak ki hayırlı olurdu. Ben senin yanında bulunup da sana hizmet etmeyi, senin ayaklarımı yıkamayı ne kadar arzu ederdim!"** Hz. Peygamber dedi ki: "mektup yanlarında kaldığı müddetçe, mülkleri baki kalır."⁶³

⁶¹ Taberi, I, 131.

⁶² Belazürî, *Fütühü'l-Buldân*, Beyrut, 1991, 140.

⁶³ Yakubi, I, 399.

Bu mektuba göre de Heraklius Müslüman olmuştur. Ancak bu rivayetlerin tersine onun Müslüman olmadığını belirten Hz. Peygamber'in dilinden rivayetleri⁶⁴ bir kenara bırakalım, bu kadar saygılı ifadeler kullanan bir hükümdarın bu durumu tavırlarına da yansımaları gerekirdi. Ancak hiç de öyle olmamıştır.

Bu tür rivayetler Heraklius'un tavırlarıyla net olarak çelişmektedir. Bunun en güzel delili Müslümanlığı seçen Maan Valisini Ferve b. Amr'ı öldürtmesi ve astırmasıdır.⁶⁵ Esasen Müslüman olan (!) imparatorun böyle yapmaması lazımdır. Yine Müslüman olan ve Müslümanlara bu kadar yumuşak davranan bir imparatora karşı Mute Savaşı'nda niye mücadele edilsin? En önemlisi de Hz. Peygamber'in şimdiye kadar oluşturduğu en kalabalık orduyu toplayıp Heraklius'un Lahm ve Cuzam kabilelerinden⁶⁶ oluşturduğu ordu üzerine Tebuk seferinde yürümesi düşünülmelidir. O günlerde Müslümanlar her an kuzeyden imparatora bağlı bir grubun, Medine'yi basacakları endişesiyle kalpleri korku ile dolmuş, tedirgin bir beklenti içindeydiler.⁶⁷ Çünkü kuzeye gönderilen kimi Müslüman davet heyetleri katledilmekle kalmıyor, Bizans'ın hâkim olduğu bölgede Müslümanlığı açıkça söyleyenler öldürülüyordu. Kayser, bölgeye gelen Müslümanların her hangi bir sebep olup olmadığına bakılmaksızın öldürülmesi emrini vermişti.⁶⁸ Buna göre yukarıdaki mektubu yazan bir imparator bu tavırları sergileyebilir mi? Sorusunu düşünmek zorundayız.

Bu mektup bu sebeple gerçekliği kabul edilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zaten kimi bilginler, Bizans diplomasi geleneği gereği

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Avcı,52; Hamidullah, *el-Vesaike's-Siyasiyye*, 124.

⁶⁵ İbn Sad, VII, 436.

⁶⁶ Belazuri, I, 443.

⁶⁷ Buhari, Mezalim, 24; Hz. Ömer, kapısını çalan ve "büyük bir olay oldu" diyen komşusuna ilk tepkisi; "Gassaniler mi geldi?" Şeklinde olmuştu.

⁶⁸ Ezdi, *Fütuhu's-Şam*, Kahire, 1970, 236.

olması gereken mührün mektupta olmadığı gibi tali sebeplerle mektubun gerçek olmadığını dile getirmişlerdir.⁶⁹

Anlaşılan şudur ki; bu uydurma ve abartı işi o boyutlardadır ki, Hz. Peygamber'in bile Heraklius'un Müslüman olmadığını söylemesi, raviler için yeterli olmuyor da maalesef böyle mektup örnekleri ortaya çıkabiliyor. Abartılar bunlarla da bitmemektedir. Mektubun sonunda ifade edilen "*mektup yanlarında kaldığı müddetçe, mülkleri baki kalır.*" ifadesi sanki Rumlar için çok anlam ifade etmiş ve iman edercesine Hz. Peygamber'in gönderdiği mektubu korumaya çalışmışlardır. Rivayetlere göre; onlar "*bu mektup durdukça saltanatımız yıkılmaz*" diyerek bu mektubu saklamaya çalışmışlardır.⁷⁰ Bu durumda mektubu saklayanlar Hz. Peygamber'in büyüklüğüne ve yüceliğine iman etmiş olmalıydılar.

Bu tür rivayetleri kabul ettiğimizde şu yorumu yapmak mümkündür: "Bu mektuplar halen saklandığı söylendiğine (orijinalleri varsa) göre bu eski devletler hala yaşaması gerekirdi. Eğer bunlar yıkıldı ise demek ki mektuplar da yok olmuştur" şeklinde bir çıkarımda bulunmak mümkün olacaktır. Esasen bu tür yorumları bir kenara bırakıp devletler ne bir mektup ile ayakta kalır ne de bir mektup ile yıkılır. Devletlerin yıkılma ve yaşama yasaları vardır. Buna göre hayat sürerler. Bu tür rivayetler Müslüman ravilerin temenni ve kassasların uydurmalarından başka bir şey değildir.

Bu konudaki abartılar bunlarla da bitmez. Hz. Ebu Bekir Döneminde "İstanbul'a gönderilen iki elçiye Heraklius'un bir sandık açarak bütün peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in resmini gösterdiği elçilerin de bunu görünce ağladığı" gibi Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat sadedinde uydurulmuş birçok rivayete rastlayabiliriz.⁷¹ Bunlarla ilgili yorum ve değerlendirmeye gerek duymuyoruz. Rivayet hiçbir inceleme-

⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. Avcı, 53.

⁷⁰ Bu konu ile rivayetler için bkz. M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1987, XIV, 55.

⁷¹ Bu konu ile ilgili bkz. İbn Asem, *el-Futuh*, Beyrut, 1986, I, 103; Beyhaki, *Delailu'n-Nubuuvve*, Beyrut, 1980, I, 385 vd; ayrıca detaylı açıklamalar için Avcı, 62-64.

ye gerek duymaksızın okunduğunda uydurulduğu açıkça belli olmaktadır.

Sonuç

Müslümanlar, daha Mekke Dönemi'nde iken Heraklius ve onun Sasanilerle yaptığı savaşla ilgilenmişlerdi.⁷² Bu ilgi Hudeybiye antlaşması sonrasında daha da yoğunlaşacaktır ve dostluk değil düşmanlık esasına göre devam etmiştir. Bu bağlamda Mute, Tebuk Savaşları olmuştur. Hz. Ebu Bekir de Ridde Hareketleri'ni temizleyince ordularını ilk önce Heraklius'un kuvvetleri üzerine yöneltmiştir. Yukarıda aktardığımız mektup örneklerinin çoğu bir kısım ravilerinden de anlaşılacağı gibi Müs-

⁷² "Yalnız bu rivayetlerde İranlıların galip, Rumların mağlûb olmasına müşriklerin sevinip, müslümanların üzüldükleri haberi, inandırıcı görünmemektedir. Çünkü Mekke toplumunda müşrik, müslüman iç içe yaşayan, aynı millî politika içinde bulunan bir millet idiler. Ve siyasi partiler değillerdi. Bir ulus olarak çıkarları kimden yana olmayı gerektiriyorsa onları tutarlardı. Sanıyorum ki toplumun genel tercihi İranlılardan çok Rumların yenik düşmesine sadece müslümanlar değil, müşriklerin de üzülmüş olması gerekir. Çünkü müşrikler de Kıtıp ehli olan yahudi ve Hıristiyanlara sempati duyardı ve geleneksel dinlerinde yahudi ve hıristiyanlardan alınma çok ibâdet ve örf vardı. Bundan dolayı bu tür rivayetlere kuşku ile bakmak gerekir. Ve bunlara dayanıp şu haramdır veya helâldir diye bir hüküm çıkarmak doğru olamaz. Bakara 283. âyette yazdırılmayan borçlar için bir teminat olarak rihân alınması emredilmektedir. Ayrıca bu rivayetin düzme olduğu şundan da bellidir: Rivayetlerde Rumlar, İranlıları yenince bahiste galip gelmiş olan Ebûbekir'in, ölmüş olan Übeyy ibn Halefin vâris-'erinden, bahiste konulan malı aldığı belirtiliyor. Rumların galibiyeti, ya Bedir zaferi sırasında veya daha doğru olarak Hayber'den sonra, Hudeybiye Barışı sıralarında olmuştu. Bu sıralarda Ebûbekir, çoktan hicret edip Medine'ye yerleşmiş ve Mekke müşrikleri, Peygamber ve arkadaşlarına can düşmanı olmuşlardı. Aralarında hiçbir ittifak yok idi. Eğer meysir âyeti ile para karşılığı oynanan her türlü kumar ve bahisleşmeler haram kılınmış ise, Ebûbekir, bu yasağa rağmen nasıl gidip kumar malını alır? Sonra gitse bile, müslümanların can düşmanı olan Übeyy ve vârisleri aralarında henüz hiçbir ittifakın bulunmadığı müslümanlara, yıllar önce Mekke'de yapılmış olan bahis malını verirler mi? Az değil, yüz deve! Dile kolay. Her vesile ile müslümanlara saldırıp canlarını heder, mallarını çapul etmek isteyen Mekkeliler, müslümanlara yüz deve mi verirler? Artık arada bir diyalog, dostluk ve andlaşma yok, düşmanlık vardır. Düşman, düşmana mal vermez, borç da tanımaz. Ganimet almalar da bunu göstermiyor mu?", Ateş, "Rum", Kur'an Ansiklopedisi,

lûmanların Şam bölgesini fethinden sonra bölgedeki Hıristiyanların Müslümanların sevgisini kazanmak için uydurdukları rivayetlerdir. Çünkü bu mektuplardaki ifadeler tarihi olarak yaşanan düşmanlıklarla birebir uyuşmamaktadır. Bu olsa olsa Müslümanların peygamberini överek biz zaten eskiden de dostluk mesajını vermek isteyen Şam bölgesi Hıristiyanlarının uydurmaları olmalıdır. Buna Müslüman ravilerin katkılarını ve abartılarını da ilave edersek ortaya yığınlarca mektup örneği ve bunlarla ilgili rivayetler çıkmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, döneminin hükümdarlarına mektuplar göndermiştir. Bu bağlamda Bizans'a da göndermiş olabilir. Ancak muhtemelen Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği bu mektup devrin kudretli imparatoru tarafından pek önemsenmemiştir.⁷³ Tam tersine bu yeni din mensuplarına karşı savaş ve katliam gibi bir hareket de Heraklius tarafından başlatılmıştır.

Sözümüzü konu üzerinde çalışan bir araştırmacının sözü ile bitirelim: *"..İmparatorun İslam'a girmek istediği, Hz. Muhammed'in yanında olup ona hizmet etmeyi ve ayaklarını yıkamayı arzuladığı, hatta Müslüman olduğu halde halktan çekindiği için bu durumu açıklayamadığı, ve bu hususta Hz. Peygamber'e bir mektup yazdığı şeklindeki rivayetleri kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Bu tür rivayetler, imparatorun arzularından çok, Müslüman ravilerin ve müelliflerin temennilerini yansıtmış olmalıdır."*⁷⁴

Kaynakça

- Ateş Süleyman, Kuran-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in Hayatı, byy, 2003.
 Ateş, "Rum", Kuran Ansiklopedisi, İstanbul, trz.
 Avcı Casim, İslam-Bizans İlişkileri, İstanbul, 2003.
 Aynî, Umdetu'l-Kari, el-Mektebetu's-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II, 2006.
 Azimli Mehmet, Siyeri Farklı Okumak, Ankara, 2008.
 Belazürî, Fütûhü'l-Buldân, Beyrut, 1991.

⁷³Dozy R., *Tarihte İslamiyet*, Çev: Abdullah Cevdet, İstanbul, 1908, 81.

⁷⁴ Avcı, 54.

- Beyhaki, Delailu'n-Nubuvve, Beyrut, 1980.
- Buhari, Sahih.
- Caetani Leon, İslam Tarihi, Çev: H. Cahit Yalçın, İstanbul, 1924.
- Çakan İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1989.
- Dozy R., Tarihte İslamiyet, Çev: Abdullah Cevdet, İstanbul, 1908.
- Ebu Ubeyd, Kitabu'l-Emval, Beyrut, 1986.
- Ezdi, Fütuhu's-Şam, Kahire, 1970.
- Gazali Muhammed, Fıkhu's-Sire, Çev; Resul Tosun, İstanbul, 1987.
- Hamidullah Muhammed, el-Vesaiku's-Siyasiyye, Çev; Vecdi Akyüz, İstanbul, trz.
- Hamidullah Muhammed, Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, Çev; Mehmet Yazgan, İstanbul, 1998.
- Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi, Çev; Mehmet Yazgan, İstanbul, 2004.
- İbn Asem, el-Futuh, Beyrut, 1986.
- İbn Hanbel, Musned.
- İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut, 1994.
- İbn Sa'd, et-Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1985.
- İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, Mektebetu's-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II, 2006.
- Köksal M. Asım, İslam Tarihi, İstanbul, 1987.
- Önkal Ahmet, Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu, Konya, 1989.
- Rodinson Maxime, Muhammet, Çev; Atilla Tokatlı, İstanbul, 1998.
- Suheyli, er-Ravzu'l-Unf, Beyrut, 2000.
- Şibli, Asrı Saadet, çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1984.
- Taberî, Tarihu'l-Ümemü ve'l-Mülük, Beyrut, 1995
- Umeri Ekrem Ziya, Medine Toplumu, Çev; Nurettin Yıldız, İstanbul, 1988.
- Vakıdi, Kitabu'l-Meğazi, Beyrut, 1984.
- Watt Montgomery, Peygamber ve Devlet Adamı; Hz. Peygamber, Çev; Ünal Çağlar, İstanbul, 2001.
- Yakubî, Tarihu'l-Yakubî, Beyrut, 1993